

PREMISLEK OB JUBILEJU

Bruno Hartman

S teatrologijo, ali natančneje, z njenim delom – gledališko zgodovino – sem se prvič srečal v letu 1959, ko sem bil dramaturg v Drami Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru. Tisto jesen je gledališče praznovalo štiridesetletnico svojega nastanka in za to priložnost je bilo treba pripraviti tudi razstavo, ki naj bi pregledno prikazovala razvoj te gledališke ustanove. Besedilo in izhodišča za grafične prikaze delovanja sem pripravil jaz, za to me je uprava kar zadolžila, razstavne panoje pa je likovno oblikoval Franjo Potočnik, takrat pevec v opernem zboru, pozneje operni režiser. Pri zbiranju podatkov za zgodovinski prikaz mi je bil v nadvse dragoceno pomoč predvojni upravnik Narodnega gledališča v Mariboru dr. Radovan Brenčič s svojimi beležnicami, v katerih je imel kopice statističnih podatkov o gledališču pod svojim upravljanjem. Ob podatku, katera je bila poslednja dramska predstava mariborskega gledališča tik pred izbruhom vojne 1941. leta, pa se je zataknilo. Tako sem povprašal takratnega ravnatelja Slovenskega gledališkega muzeja Janka Travnja, kaj bi vedel o tem, in to je bilo moje prvo srečanje s to ustanovo. Z nadaljnjimi primerjavami s časniškimi poročili in noticami in pričevanji tistih, ki so neposredno doživljali zmedo v gledališču spričo grozeče vojne nevarnosti, sem napisal svoj prvi gledališki zgodovinski zapis in ga objavil v mariborskem gledališkem listu.

Ko sem 1965. postal ravnatelj takratne Študijske (današnje Univerzitetne) knjižnice v Mariboru, sem že kar na začetku navezal delovne stike z ravnateljem Slovenskega gledališkega muzeja Dušanom Moravcem, s katerim sem prijateljeval še iz časov, ko sva bila dramaturga vsak v svojem gledališču. In ker so se v muzeju takrat pripravljali na stoletnico ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani in v zvezi z njo začeli snovati eno temeljnih del slovenske teatrologije Repertoar slovenskih gledališč (izšlo je 1967. leta), je bilo samo po sebi umevno, da je Dušan Moravec povabil k sodelovanju tudi našo knjižnico. Takrat je v njej še zmeraj delal njen nekdanji ravnatelj, knjižničar in pesnik profesor Janko Glazer, čeprav je bil že upokojenec. V domoznanski zbirki, za katero je knjižnica zbiral podatke o Mariboru in njegovi širši okolici, je bilo dosti gradiva, med njim zlasti obsežno tisto, ki ji ga je dal igralec in režiser Pavle Rasberger. V njem so bili plakati, programi, gledališki listi, fotografije in izrezki iz časnikov. Janko Glazer je 1966. popisal gledališke uprizoritve v mariborskem slovenskem poklicnem gledališču od 1919. do 1941., kar je bilo vneseno v Repertoar slovenskih gledališč. Prav tako sva z Jankom Glazerjem evidentirala uprizoritve Dramatičnega društva v Mariboru od njegove ustanovitve 1909. Ob tem delu sem Janka Glazerja naprosil, naj kot spremljevalec nemškega poklicnega in slovenskega ljubiteljskega gledališča v Mariboru za Dokumente Slovenskega gledališkega muzeja napiše primerjavo med obema in to je 1967 tudi storil. Članek z naslovom Spomini na slovenske gledališke predstave v Mariboru pred prvo svetovno vojno je zelo

pomemben, saj je primerjavo med gledališčema opravil pesnik s širokim razgledom po književnosti in s kritičnim občutkom.

Ob stoletnici Dramatičnega društva je bilo primerno, da smo se v Mariboru lotili preučevanja slovenske gledališke preteklosti in izsledke objavljali v Dokumentih. Sodelavca v knjižnici, izvedenca bibliografa dr. Stanislava Kosa sem spodbudil, da je sestavil za Dokumente 1969 odlično bibliografsko kazalo mariborskih gledaliških listov in bibliografski pregled gradiva o mariborskem gledališču v slovenskih zbornikih in revijah z naslovom Mariborsko gledališče 1919–1941. Izredno skrbno sestavljena bibliografija popisuje poleg navedenega gradiva še zapise o načrtih gledališča, njegovih repertoarnih pogledov, dramaturških analiz, v tisku objavljenega slikovnega gradiva in celo leposlovje. Kosova bibliografija je natančno delo, ki omogoča raziskovalcem izhodiščni razgled po delovanju slovenskega poklicnega gledališča v Mariboru. Z dokumentarnim gradivom iz slovenskega časopisa iz opisanega obdobja – knjižnica ga je načrtno zbirala že vsaj desetletje – je raziskovalcem delo še bolj olajšano. Tudi sam sem poskušal delovno počastiti obletnico Dramatičnega društva. Zbral sem še živeče ljubiteljske igralce mariborskega Dramatičnega društva izpred prve svetovne vojne in o pogovoru z njimi poročal v Dokumentih. Pripravil sem tudi obširen pogovor z Zmagom Hrenom, statistom Dramatičnega društva. Zapis sem predal Slovenskemu gledališkemu muzeju kot uporabno delovno gradivo. (Čez dobrih deset let me je prof. Mirko Mahnič kot urednik Dokumentov naprosil, naj zapis dokumentarno podkrepim za objavo v Dokumentih. To sem poglobljeno opravil in v Dokumentih 1979 objavljeni pogovor s komentarji je kar nadrobna podoba tedanjega slovenskega gledališkega delovanja v Mariboru iz socialnih, socioloških, nacionalnih in političnih temeljev, iz katerih je raslo.)

Potem pa so se iz leta v leto v Dokumentih pojavljale moje objave o različnih temah v zvezi z mariborskim gledališčem do druge svetovne vojne. Pisal sem o Hinku Nučiču, zasebnem gledališkem podjetniku, o njegovi pogodbi z mariborsko mestno občino ter o političnem in ekonomskem ozadju ustanovitve poklicnega slovenskega gledališča v Mariboru leta 1919. Pregledal sem delež Ivana Cankarja in Otona Župančiča v njegovem repertoarju, tudi osebne Župančičeve stike z njim; opisal sem delo Jožeta Koviča, ki je kot glavni režiser usmerjal Narodno gledališče v Mariboru, mu zagotavljal umetnostno organizacijsko trdnost in v marsičem utirjal slog njegove izpovednosti. Razčlenil sem velika umetniška nasprotovanja med umetniškim zborom ustanove na začetku delovanja (1921), ki so se rešila tako, da gledališče ni krenilo po skrajnih avantgardističnih tirnicah. Prav tako sem izmeril drugo takšno prelomnico, ki sta jo sprožila v tridesetih letih Fran Žižek in Jože Babič. Ko si je uredništvo Dokumentov zaželelo opisov gledaliških stavb na Slovenskem, sem to storil za Maribor. Ker so se v mestu tedaj pripravljali na obnovitev in razširitev mariborskega gledališkega kompleksa, je načrtovalcem moja raziskava prišla kar prav.

Moje sodelovanje pri Dokumentih Slovenskega gledališkega (in filmskega) muzeja je bilo povod, da sem bil imenovan v svet revije in bil v njem dobro desetletje.

Z ravnateljem Dušanom Moravcem sem zelo plodno sodeloval. Sporočal sem mu o gradivu, ki bi ga muzej lahko pridobil v Mariboru, dajal podatke v zvezi z gledališkim dogajanjem v Mariboru, kar mi je omogočala zlasti skrbno zbrana dokumentacija o njem v Študijski (pozneje Univerzitetni) knjižnici. Bilo je ustvarjalno sodelovanje, na katero imam prijetne spomine.

Ob svojem delu v gledališčih sem bil dostikrat priča, da je z gradivom, ki bi moglo kdaj v prihodnosti dokumentirati njihovo preteklost, kdo slabo ravnal. Morda tiči vzrok v tem, da je gledališče umetniška ustanova in da se ljudje v njem neradi podrejajo natančnim, suhotnim, utesnjujočim predpisom, s katerimi je omogočeno zbiranje, urejanje in hranjenje takega gradiva. Ureja ga lahko samo razgledan, natančen in nepopustljiv arhivar. Za primer vzemimo samo fotografsko gradivo. Kolikokrat je izginilo, ko so si ga izposodili za natis, razstavo ali samo za svojo rabo, a ga niso nikoli vrnili. Dokumentacija uprizoritev postane zategadelj luknjasta, nepopolna, interpretacija gledališkega dogajanj pa neavtentična. Pod posebnim udarom so scenografske in kostumografske skice, ki se spričo svoje umetniške vrednosti kaj rade porazgubijo. A to velja tudi za tiskano gradivo – plakate, letake, gledališke liste, zloženske, zbornike in podobne tiske.

V mariborskem gledališču sem imel več takšnih nevšečnih doživljajev. Lepega dne sem v nekakšni omari odkril pravi jerbas, v njem pa zvrhan kup filmskih zvitkov. Ko sem si jih nekaj ogledal, sem ugotovil, da gre za posnetke domačih dramskih in opernih predstav brez kakršnihkoli opisov. Takratnega upravnika Josipa Šegulo sem prepričal, da je naročil uradniku v upravi Valandu, ki je v gledališču služboval že od osvoboditve, tako da ga je poznal do obisti, kot statist pa je tudi kar dosti nastopal v predstavah, naj pregleda vse zvitke, ugotovi, s katere uprizoritve so posnetki na njih, jih zavije v papir in nanj napiše, za katero uprizoritev gre. Če se ne motim, je zvitke pozneje dobil Slovenski gledališki muzej.

Prav tako sem lepega dne odkril nekaj svežnjev spetih listov preprostega zavijalnega papirja (v povojnem času je bil papir sila iskana dobrina), na katerem so bile nalepljene fotografije malega formata, na njih pa so bile posnete in dokumentirane mariborske uprizoritve iz prvega povojnega obdobja mariborskega gledališča. Izvrtal sem, da je posnetke napravil Josip Heřman, tedanji tehnični vodja gledališča, po naročilu režiserja Frana Žiřka, ki ima za gledaliřko dokumentacijo oster posluh.

Če smo že pri fotografijah: z mariborskim fotografom Mirkom Japljem, ki je fotografiral mariborske predstave že zdavnaj pred drugo svetovno vojno in tudi po njej, sva se velikokrat pogovarjala o tem njegovem dragocenem gledaliřskem gradivu. Nanj sem opozoril tudi ravnatelja Slovenskega gledaliřkega muzeja Duřana Moravca. Gospod Japelj mi je obljubljal, da bo gradivo pripravil; med vojno je bil namreč njegov atelje ob bombardiranju pořkodovan, tako da je zamakalo skozi streho in mu je mokrota zlepila fotografske plořče; treba bi jih bilo previdno razločiti in očiřtiti. Gospod Japelj pa tega ni nikoli utegnil in tako, sem menil, je predragoceno gradivo z njegovo smrtjo řlo v nič. Pred kratkim pa me je znani mariborski fotograf Dragiřa Modrinjak razveselil, ko je beseda nanesla na Japljevo zapuřčino, z novico, da je v Japljevem skladiřču odkril prav te plořče. Upamo lahko, da bomo z njimi dobili bogate dodatne slikovne informacije o mariborskem gledaliřču, zlasti iz predvojnega časa.

Kaj vse se je dogajalo z arhivom mariborskega gledaliřča, je vsaj delno popisal njegov upravitelj Juro Kislinger v svoji knjigi Zgodovina-spomini-utrinki. Ta je nadvse poučno branje o upravljanju, birokraciji, neorganiziranosti in nevednosti po naših gledaliřkih (seveda relativno od primera do primera). Ko so se 1979. leta v Mariboru pripravljali na prvo etapo dograjevanja gledaliřkega kompleksa, je bilo treba pripraviti gradbeno jamo. Razmestitev delovnih prostorov po stavbi, v kateri so potekali utesnjeni delovni procesi, je bila postavljena skorajda na glavo.

Spremembe so se dogajale hektično. V časovni stiski je Kislinger naročil, naj pripravijo gledališki arhiv, da ga bodo predali sodelavcem iz Slovenskega gledališkega (takrat tudi še filmskega) muzeja. (Arhiv je po čudnem naključju preživel okupacijo; najbrž tudi vestni Nemci niso natančno vedeli, kaj vse leži po gledališki stavbi, in so arhiv preprosto spregledali.) Petindvajsetega maja 1979 se je iz Ljubljane res pripeljal kombi iz muzeja in odpeljal gradivo *alla rinfusa*, ne da bi oboji predajo kako posebej popisali. Povrh se je marsikaj porazgubilo po stavbi. Če me spomin ne vara, mi je Kislinger pripovedoval, da je nekaj dokumentov celo reševal izpred rinežev v gradbeni jami; bogsigavedi, kako jih je prineslo vanjo. Povrh so pozneje Kislingerju zaradi vse te zmede lepe napeli strokovnjaki iz mari-borskega pokrajinskega arhiva.

Spričo takšnih kočljivih zapletljajev bi bilo dobro ob jubileju Slovenskega gledališkega muzeja spet pregledati, kako je pri nas urejeno zbiranje, urejanje in hranjenje gradiva, pomembnega za preučevanje gledališke zgodovine.

Kajpada je poglavitni zbiralec, urejevalec in hranilec tega gradiva Slovenski gledališki muzej. A ob njem se pojavljajo še nekateri zbiralci, ki jih k temu zavezujejo zakonski predpisi. Na prvem mestu so gledališča, ki so po zakonu dolžna hraniti (arhivirati) tovrstne dokumente. Na drugem mestu so arhivi, ki morajo po zakonu v določenem roku prevzemati arhivsko gradivo iz gledališča. In tretje zbirateljice so splošne knjižnice, ki zbirajo domoznansko gradivo s svojega območja. Zlasti osrednje knjižnice v krajih, v katerih delujejo poklicna gledališča, imajo tu pomembne naloge. Vzemimo samo Univerzitetno knjižnico Maribor. Ta že od svojih začetkov pred stotimi leti zbira gledališko gradivo, saj jo je k temu zavezoval njen statut. Poleg gledaliških listov, plakatov, letakov, fotografij, kostumografskih in scenografskih skic zbira tudi zapuščine igralcev in režiserjev. Iz opredeljenih temeljnih nalog izhaja, da zbira tudi vse tiskano gradivo, ki zadeva gledališče. Povrh pa že desetletja natančno dokumentira vse časniške objave (poročila, najave dela, kritike in podobno) gledališkega dogajanja v Mariboru in okolici. Zelo natančno ima dokumentirano tudi delovanje nemškega poklicnega gledališča od 1862. leta.

Potemtakem bi bilo dobro, če bi se zbiralci gledališkega gradiva zbrali na posvet, pregledali veljavna zakonska in statutarna določila in uskladili svoje delo, da bi ga ne podvajali. Za preglede nad zbranim gradivom bi bilo treba izdati njegovo bibliografijo in druge popise. Povrh bi se morali okoristiti s sodobno tehnologijo, ki bi po medmrežni povezavi ali z zgoščenkami na prikazovalnikih omogočala uvid v dokumente in slikovno gradivo.

Sodim, da bi takšen premislek in odločitve smiselno in delovno obogatili jubilej naše osrednje gledališkozgodovinske ustanove.